

Boris Mlakar: Izbrana poglavja o Primorski pod fašizmom

Nova publikacija pri GMD je pomemben prispevek k poznavanju položaja Slovencev na Primorskem

PIŠE

JADRANKA CERGOL

Monografsko delo *Izbrana poglavja o Primorski pod fašizmom* dr. Borisa Mlakarja, zgodovinarja, ki je bil zaposlen na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, ter člana mešane slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije, predstavlja pomemben doprinos k poznavanju posameznih vidikov o položaju slovenskega prebivalstva na Primorskem v obdobju med obema svetovnima vojnama. Čeprav gre za zbornik različnih prispevkov, ki jih je dr. Mlakar objavil v znanstvenih revijah in zbornikih od leta 1997 do danes, se monografija predstavi kot celovit in enoten prikaz nekaterih zgodovinskih vidikov fašistične politike na narodnostno mešanem območju celotne Primorske, ki ga še dodatno obogati fotografsko in dokumentarno gradivo.

Struktura knjige temelji na tematsko zaokroženih poglavjih, ki obravnavajo nekatere segmente fašistične politike. Začenja se s širšo tematiko o delovanju občinskih uprav v obdobju po letu 1928, ko je fašistični režim dokončno ukinil občinsko samoupravo in s tem tudi volitve županov in občinskih svetov. Na čelu primorskih

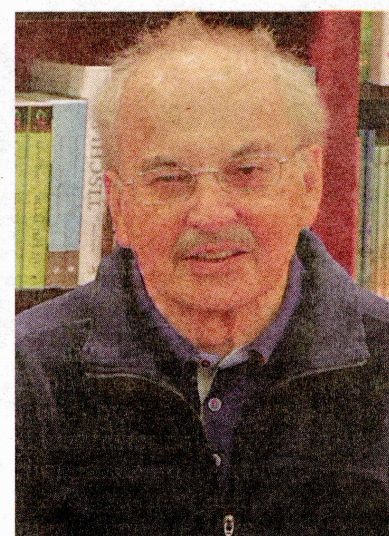
občin, katerih število se je tedaj bistveno zmanjšalo, so odtlej stali t. i. podestaji, ki jim je posvečeno posebno poglavje. Tako podestaje kot vse člane občinskih sosvetov je imenoval prefekt, bili so Italijani po rodu in člani fašistične stranke; le v nekaterih izjemnih primerih so bile te osebe slovenskega rodu. Tako v tem poglavju kot v drugih skuša dr. Mlakar osvetliti ravno ta vidik, zakaj so se nekateri Slovenci odločili, da se približajo fašistični oblasti, drugi pa so vztrajali pri ohranjanju svoje identitete. Pri svojih analizah zgodovinar ne obravnava zgolj institucionalne ravni oblasti, temveč analizo razširi tudi na vsakdanje življenje ljudi, kar omogoča celostnejše razumevanje fašizma kot totalitarnega sistema, ki je posegal v vse pore družbe. Posamezne administrativne ukrepe razlaga v sklopu premišljene strategije državnega nasilja, usmerjenega v izbris slovenske nacionalne identitete.

V naslednjih poglavjih se nato posveti podrobnemu opisu Mussolinijevega obiska Primorske septembra 1938, ki je imel tako lokalne kot tudi že mednarodne razsežnosti zaradi ostrega stopnjevanja nasilja v Evropi ob začetku druge svetovne vojne, goriški kvesturi in seznamu slovenskih protifašistov, ki ga je kvestura hranila in posodabljala, ter Slovincem iz Julijske krajine, ki so sodelovali v vojni v Abesiniji. V nadaljevanju

zavzema posebno mesto organizacija TIGR, ki je v tej knjigi osvetljena z zornega kota svojega sodelovanja z Orjuno, Organizacijo jugoslovanskih nacionalistov. Prvi del monografije zaključuje še analiza življenja in dela enega od uporniških primorskih slovenskih duhovnikov, Mihaela Toroša, ki je bil deležen tako fašističnega preganjanja zaradi rabe slovenskega jezika kot tudi nadzora jugoslovanske varnostne službe Udbe.

Drugi del monografije pa preide iz splošnih zgodovinskih dogodkov, ki so tako ali drugače zadevali celotno Primorsko, h geografsko bolj omejenemu območju zgornjega Posočja. Sklop uvede opis italijanske oblasti na Tolminskem v času začetka druge svetovne vojne, v katerega se uvrščajo nato usode posameznikov in celotne slovenske narodne skupnosti.

BORIS MLAKAR FOTO IVO ŽAJDELA (DRUŽINA)

Z bolj politično-upravnega vidika, ki je bil značilen za prvi del monografije, avtor preide v drugem delu na bolj konkretne vsakodnevne usode primorskih ljudi v času fašizma in opisuje vsakdanje življenje tako vaških skupnosti kot posameznikov, ki so se tako ali drugače upirali raznarodovalni politiki. Med posamezniki postavlja dr. Mlakar v ospredje slovenskega pisatelja Cirila Kosmača in njegovo usodo v 30. in 40. letih prejšnjega stoletja, tigrovca Franca Droleta, kaplana Ivana Kretiča ter župnika Ivana Mozetiča in Ivana Kunšiča, ki so bili trn v peti italijanski fašistični oblasti. Ob posameznikih pa zaživijo še usode skupnosti, kot so bili npr. Cerkljanski muzikantje, ki so ogrozili režim, ali pa opis življenja na Cerkljanskem v času druge svetovne vojne. Metodološko je delo zasnovano

na temeljiti analizi primarnih virov, zlasti arhivskega gradiva, hranjenega v obeh državah, sodnih dokumentov, policijskih poročil ter slovenske, italijanske in tuje zgodovinopisne literature. Avtorjev pristop je izrazito problemsko-analitičen, kar omogoča preseganje zgolj narativnega zgodovinopisja. Besedilo je argumentirano, slogovno zadržano in strokovno konsistentno, kar dodatno potrjuje avtorjevo uveljavljenost na področju raziskovanja fašizma in zgodovine Primorske.

Knjiga ima tudi pomembno historiografsko vrednost, saj dopolnjuje in pogloblja obstoječe raziskave o fašistični politiki do narodnih manjšin v Italiji. Mlakar jasno pokaže, da primer Primorske ni bil obrobni pojav, temveč sestavni del širše fašistične strategije nacionalne homogenizacije in političnega nadzora. S tem delo presega lokalni okvir in je relevantno tudi za primerjalne študije fašizma v Evropi. *Izbrana poglavja o Primorski pod fašizmom* so izjemno pomembno znanstveno delo, ki prispeva k razumevanju mehanizmov totalitarne oblasti ter odporniške države slovenske skupnosti. Knjiga je nepogrešljiva literatura za zgodovinarje, študente humanistike in družboslovja ter vse, ki jih zanima problematika fašizma, manjšin in nacionalnih politik v 20. stoletju.